

SABAHETA GAČANIN  
(Sarajevo)

## ZNAČAJ IZUČAVANJA BAŠTINE NA PERZIJSKOM JEZIKU U ORIJENTALNOM INSTITUTU

*Ključne riječi:* istraživanja, baština, perzijski jezik, kulturna historija, Bosna i Hercegovina.

Baviti se baštinom na perzijskom jeziku znači baviti se proučavanjem artefakata: prijevodima perzijskih klasika iz samog vrha pjesničkih dostignuća koja su zadivila kulturni svijet, utjecajima koja su neosporno ostvarena u kulturološkoj razmjeni, a kod nas posebno djelima bosanskohercegovačkih autora iz perioda osmanske uprave.

Bogata i samosvojna perzijska kultura nosila je pečat individualnosti i originalnosti i zahvaljujući tesavvufu, koji je oplemenio poeziju do krajnjih granica, umjetnička i književna djela nametnula su se kao univerzalna vrijednost baštine cijelog svijeta. U okviru orijentalno-islamskog kruga, perzijska kultura je bila njena značajna i uplivna sastavnica, čiji odjeci su ostavili traga na civilizacije od Istočne Azije do Mediterana, uključujući Balkan koji je većim dijelom bio pod osmanskom upravom.

Veliki perzijski klasici Hafiz, Dželaluddin Rumi, Sa'di, Firdusi i Attar nesumnjivo su bili izravni uzročnici interesovanja za perzijski jezik i njegov dalekosežni utjecaj na druge pjesnike na širokom geografskom prostoru. Jer na tom su se jeziku ogledali pjesnici ne samo s područja današnjeg Irana već i pjesnici u srednjoj Aziji, Indiji, maloj Aziji, na Balkanu i Španiji. Perzijski jezik je svojom ljepotom, bogatstvom, relativnom jednostavnošću i vitalnošću bio snažno sredstvo komunikacije među različitim narodima i kulturama.

Historija Bosne 15-19. stoljeća svjedoči da su Bošnjaci pisali na jednom, dva ili tri orijentalna jezika: arapskom, turskom i perzijskom – tako virtuosno i dobro da je današnjem čovjeku teško shvatiti kako

naučiti jedan, dva ili tri jezika istog pisma ali potpuno različitih tipova, na njima pisati i izražavati svoje najtananije misli. To je jedan kulturološki fenomen duhovne nadgradnje Bošnjaka čija je osebnost *ethosa* iznjedrila takav kolorit kulture koja ni u jednom segmentu nije zaostajala, naprotiv ona je u izvjesnim periodima čak i nadmašivala svoje kulturno-geografsko okruženje. I upravo radi institucionalnog i organizovanog djelovanja na očuvanju i predstavljanju naše kulturne baštine na orijentalnim jezicima osnovan je Orijentalni institut da javnosti predoči kako historijske činjenice tako i postignuća u oblasti kulture, koja je po svojoj vrijednosti dio opće kulturne riznice svijeta.

Istraživači Orijentalnog instituta kontinuirano, šest decenija, prikupljaju materijal iz historije, orijentalnih jezika i književnosti, što je na koncu, poslije godina i godina strpljivog istraživanja krunisano objektivnim i vremenski održivim studijama, monografijama, antologijama i člancima.

Naučna istraživanja u Orijentalnom institutu su zasnovana na činjenici da bi neprocjenjivo bogatstvo pismeno fiksiranih zapisa jednog kompaktno zaokruženog i duhovno jednoobraznog prostora nestalo, ako se ne bi naučno verifikovalo i predočilo. Time bi nesumnjivo cjelokupna svjetska baština bila oštećena, jer je ovaj prostor, zbog mnogostrukih interkulturalnih i dijahronosimetričnih dodira različitih civilizacija, religija, naroda i etničkih grupa veoma značajno čvorište referentnih izvornika koju baštini savremena civilizacija. Istraživanja koja se vrše u Orijentalnom institutu su itekako bitna u pogledu određenja identiteta Bošnjaka, pogotovu spomenika materijalne kulture i pisane tradicije, koje nesumnjivo čine temeljno ishodište iz kojega se crpe identitetske sastavnice jednog naroda.

## OBJAVLJIVANJE ISTRAŽIVANJA IZ OBLASTI BAŠTINE

Istraživači u Orijentalnom institutu dali su vrijedan doprinos razvoju naučnog diskursa iranistike općenito, ali i segmentu koji se tiče baštine Bošnjaka na perzijskom jeziku. Istraživanja baštine podrazumijevaju kompleksne projekte koji često zahtijevaju poznavanje sva tri orijentalna jezika, a sama istraživanja rezultat su interaktivnog odnosa orijentalne filologije, književnohistorijskog, književnoteorijskog i lingvističkog modela analize uz poznavanje niza drugih naučnih disciplina iz islamske tradicije, što rezultira naučnim radovima koji su posredno i neposredno vezani za tekstove ispisane perzijskim jezikom. Gotovo svi projekti, koji su se radili u okviru Instituta, objavljeni su u *Prilozima za orijentalnu filologiju* ili nekim drugim časopisima, odnosno kao monografska izdanja u Institutu ili izvan njega.

Među istraživačima u Institutu koji su se bavili baštinom na perzijskom jeziku važno mjesto pripada Salihi Traki<sup>1</sup> koji je, pored istraživačkog rada, pokazivao i izuzetan smisao za pedagoški rad s mlađim suradnicima.<sup>2</sup> Po svojoj stručnoj vokaciji Trako je bio orijentalista – poznao dobro sva tri orijentalna jezika. Radio je dugo na istraživanjima rukopisne građe<sup>3</sup>, tako da je njegov uvid u rukopisne fondove urodio nizom radova, uglavnom filološke naravi, koje je objavljivao u *Prilozima za orijentalnu filologiju*<sup>4</sup>, ali i u brojnim drugim časopisima.

Još jedan izvrstan iranista u Institutu je bio Džemal Čehajić, koji se bavio istraživanjima u oblasti kulturne historije.<sup>5</sup> Nakon dugogodišnjeg istraživanja nastala je njegova studija *Derviški redovi u jugoslovenskim zemljama sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu*, prva monografija takve vrste kod nas, koja je izazvala veliki naučni interes kod nas i u svijetu. Najznačajniji Čehajićev projekt vezan za baštinu na perzijskom jeziku je prijevod *Bulbulistana* Fevzije Mostarca<sup>6</sup>. Napisao je i brojne druge radove iz kulturne historije koji se odnose različite segmente baštine – o Ahmedu Sudiju Bošnjaku, o mevlevijama u Bosni i Hercegovini, perzijskoj književnosti kod nas itd.<sup>7</sup>

<sup>1</sup> Vidi: Mubera Bavčić, “Bibliografija radova Saliha Trake”, POF 59/2009, 265-277; Fehim Nametak, “In memoriam: Prof. Salih Trako (1924-2010)”, POF 59/2009, 7-10.

<sup>2</sup> Dugi niz godina Trako je na Filozofskom fakultetu u Sarajevu sa studentima obrađivao perzijske klasike i kao izvrsnog pedagoga pamte ga mnoge generacije mladih istraživača i studenata kako na Fakultetu tako i u Institutu.

<sup>3</sup> Salih Trako, *Katalog perzijskih rukopisa Orijentalnog instituta u Sarajevu*, Posebna izdanja XII, Orijentalni institut, Sarajevo 1986; idem (i Lejla Gazić), *Katalog rukopisa Orijentalnog instituta – lijepa književnost*, Orijentalni institut, Posebna izdanja XX, Sarajevo 1997; idem (i Fehim Nametak), *Katalog arapskih, perzijskih, turskih i bosanskih rukopisa iz zbirke Bošnjačkog instituta*, sv. I-II, Bošnjački institut, Zürich – Sarajevo 1997, 2003.

<sup>4</sup> Salih Trako, “Bitlisijev opis Balkanskog poluostrva”, POF XII-XIII/1962-63, 209-218; “Bitka na Kosovu 1389. godine u istoriji Idrisija Bitlisija”, POF XIV-XV/1964-65, 329-351; “Pretkosovski događaji u Hešt bihištu Idrisa Bitlisija”, POF XX-XXI/1970-71, 159-204.

<sup>5</sup> Naučni savjetnik Orijentalnog instituta i redovni profesor perzijskog jezika na Filozofskom fakultetu, mada je dobro poznao sva tri orijentalna jezika, bio je izvanredan poznavalac perzijskog jezika. Vidi: Ismet Kasumović, “In memoriam: prof. dr. Džemal Čehajić (1930-1989)”, POF 39/1990, 9-10.

<sup>6</sup> Fevzi Mostarac, *Bulbulistan*, uvod i komentare napisao Džemal Čehajić, Svjetlost, Sarajevo 1973.

<sup>7</sup> Džemal Čehajić, “Neke karakteristike učenja Ćalāluddīn Rūmīja i nastanak derviškog reda mevlevija – Mevlevije u Bosni i Hercegovini”, POF XXIV/1974, 85-108; idem, “Ahmed Sudi Bošnjak”, POF28-29/1978-9, 103-122; idem, “Izučavanje naše književnosti na persijskom jeziku”, POF 39/1989, 85-93.

Ne smije se zaboraviti ni neumorni rad orijentaliste Hazima Šabanovića na bilježenju brojnih rukopisa, posebno iz turskih arhiva i biblioteka. Šabanović je u svom djelu *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*<sup>8</sup> upotpunio novim podacima istraživanja Safvet-bega Bašagića i Mehmeda Handžića na ovom polju. Djelo je biobibliografskog karaktera i pruža podatke o bošnjačkim književnicima i njihovom stvaralaštvu na orijentalnim jezicima, među kojima navodi 17 autora koji su pisali na perzijskom, uglavnom poeziju, rječnike ili komentare perzijskih klasika. Nažalost, autorski projekt je ostao nedovršen, što je istraživačima uskratilo priliku da u potpunosti percipiraju književni rad Bošnjaka. Zacijelo bi to bilo najznačajnije djelo u oblasti naše književnosti na orijentalnim jezicima da je autor uspio da ga dovrši.

Recentna istraživanja u Institutu se sve više profiliraju iz filoloških analiza u istraživanja književnoteorijske i stilističke prirode. Na tom fonu su radovi Sabahete Gačanin, iraniste. Što se tiče baštine, urađena su analize i prijevodi poezije bošnjačkih pjesnika koja nije bila predstavljena javnosti: Hasan Zijaji (16. st.), Zekerija Sukkeri (17. st.), Ahmed Talib (17. st.), Mehmed Rešid (17. st.) i Ahmed Hatem (18 st.).<sup>9</sup> O Hatemovom *Divanu* na perzijskom jeziku je objavljeno više radova, među kojima su i dvije monografske studije: prva je lingvostilistička analiza njegovog *Divana*,<sup>10</sup> a druga je književnopoetička.<sup>11</sup>

Kao vanjski saradnici u *Prilozima* su i drugi iranisti pisali svoje radove i priloge iz oblasti, književnosti ili kulturne historije. Među njima je bio i Šaćir Sikirić, izvrstan orijentalista i profesor perzijskog jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu. Njegov rad o Sudiju kao komentatoru Sadijina Gulistana, iako davno napisan, i danas izaziva pažnju istraživača kulturne historije Bosne i Hercegovine.<sup>12</sup> Zanimljiv je i njegov rad o sarajevskom pjesniku Mehmedu Rešidu.<sup>13</sup> Bećir Džaka,

<sup>8</sup> H. Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima: biobibliografija*, Svjetlost, Sarajevo 1973.

<sup>9</sup> Sabaheta Gačanin, "Iz Divana Hasana Zijaije Mostarca: stihovi na perzijskom", *POF* 55/2005, 189-216; eadem, "Sakinama kao poetska forma divanske književnosti: Sakinama *Zekerijaa* Sukkerije", *POF* 52-53/2002-2003, 149-163; "Formalna i leksikostilistička obilježja poezije Ahmeda Taliba na perzijskom jeziku", *POF* 58/2008, 7-32; eadem, "Interpretacija dviju kasida Mehmeda Rešida na perzijskom jeziku", *POF* 56/2006, 45-76; eadem, "Linguostylistic Approach to Qasidas by Ahmad Khatem Aqowalizade", *POF* 59/2009, 11-57.

<sup>10</sup> S. Gačanin, *The Persian Divan by Ahmad Khatem Aqowalizade*, Peter Lang, Frankfurt 2011.

<sup>11</sup> S. Gačanin, *Sve na Zemlji sjena je Ljepote: ontološka poetika jednog sufijskog divana: šejh Hatemov Divan*, Orijentalni institut, Posebna izdanja XXXIV, Sarajevo 2011.

<sup>12</sup> Šaćir Sikirić, "Sudi kao komentator Sadijina Gulistana", *POF* I (1950), 51-67.

<sup>13</sup> Šaćir Sikirić, "Divan Mehmed Rešida", *POF* VI-VII/1956-57, 55-76.

profesor perzijskog jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu, napisao je dva rada koja se tiču baštine: o Sudijevim komentarima<sup>14</sup> i recepciji perzijske književnosti kod nas.<sup>15</sup> I radovi književnoteorijske prirode Namira Karahalilovića, profesora perzijskog jezika i književnosti, posvećeni su poeziji Bošnjaka – motivima i poetičkim obilježjima poezije Zijaije i Rušdija.<sup>16</sup>

## ZAKLJUČAK

U 59 brojeva *Priloga* doneseno je više istraživanja, analiza, priloga i rasprava o pojedinim temama, koji se odnose na književnost ili kulturnu historiju Bošnjaka a u posrednoj ili neposrednoj su vezi sa perzijskim jezikom. Mada su malobrojni, ne treba da ističemo koliko su važni i vrijedni ti radovi u duhu najozbiljnijeg i naučno profiliranog rada u okviru sveukupne bosanskohercegovačke orijentalistike.

Svi ovi radovi, kako saradnika Orijentalnog instituta tako i drugih iranista, imaju naučnu i kulturno-historijsku vrijednost, jer nude, pored bilješki filološke naravi, tj. sadržaja djela, i pronicljive opservacije i značajne naučne postulate i vrijedne interpretacije.

Imajući u vidu da je za istraživanje baštine na perzijskom jeziku najobimniji korpus poezija prožeta više ili manje sufijskom simbolikom, u njenom razumijevanju nužno je rasvijetliti povijesni, društveni, duhovni i kulturološki kontekst u kome je ona nastajala, povremeno mijenjala svoje formalno obličje, ali nikada kanonske osnove. Za pravilnu interpretaciju ovakve poezije moraju se poznavati osnovi tesavvufa, jer se njeno odgonetanje vrši u dubinskim slojevima.

Istraživači Orijentalnog instituta su svjesni da je kultura temelj individualnog i nacionalnog identiteta, stoga kroz svoja istraživanja čuvamo višestoljetno kulturno naslijeđe Bosne i Hercegovine kako bi bili ravnopravni sudionici među kulturama svjetskog društva.

Pitanja koja nas intrigiraju iz opće i kulturne historije Bošnjaka poticaj su na promišljanje i stvaranje vlastitih vrijednosnih sudova o njenim porukama i kulturnopovijesnom značenju u vremenu kad nam prijete zatiranje vlastitog identiteta, uslijed eurointegracija i globalizacije koje destabiliziraju tradicionalna uporišta identiteta.

<sup>14</sup> Bećir Džaka, "Sudijevi komentari na perzijskom jeziku", POF 39/1989, 173-181.

<sup>15</sup> Bećir Džaka, "Šta je pomoglo prihvatanju perzijske književnosti u Bosni i Hercegovini?", POF 41/1991, 395-399.

<sup>16</sup> Namir Karahalilović, "Kruženje čaše" – od Walīd ibn Yazīda do Zijaije Mostarca" POF 57/2007, 111-124; idem, "Neke formalne i stilske osobenosti jednog gazela Ahmeda Rušdija Mostarca na perzijskom jeziku", POF 58/2008, 125-137.

Na tom putu Orijentalni institut kroz publikovanje sintetskih studija iz opće i kulturne historije Bošnjaka, nakon godina i godina predanog rada i istraživanja ostvaruje izazove u različitim naučnim disciplinama kojima se bavi, među kojima je važna karika i naslijeđe na perzijskom jeziku.

## ZNAČAJ IZUČAVANJA BAŠTINE NA PERZIJSKOM JEZIKU U ORIJENTALNOM INSTITUTU

### *Sažetak*

Istraživači Orijentalnog instituta su svjesni da je kultura temelj individualnog i nacionalnog identiteta, stoga kroz svoja istraživanja čuvamo višestoljetno kulturno naslijeđe Bosne i Hercegovine kako bi bili ravnopravni sudionici među kulturama svjetskog društva.

Da su i bošnjački autori na perzijskom jeziku ostavili vrijedne primjere svoga stvaralaštva pokazuju nam između ostalog *Bulbulistan* Fevzije Mostarca iz 18. st., kaside i gazeli Hasana Zijaije (16. st.), Zekerija Sukkerije (17. st.), Ahmeda Taliba (17. st.), Mehmeda Rešida (17. st.) i Ahmeda Hatema (18. st.) i mnogi drugi bošnjački pjesnici, koje smo mogli upoznati zahvaljujući istraživanjima njihove poezije u Orijentalnom institutu. Pojedinačni radovi filološke naravi, lingvostilističke ili književno-teorijske analize stihova bošnjačkih autora na perzijskom jeziku našli su svoje mjesto na stranicama najprije *Priloga za orijentalnu filologiju*, ali i drugih časopisa naučnog ili popularnog profila.

Stoga perspektive bosanskohercegovačke orijentalistike, koja se veže za iranistiku, leže, svakako, u edukaciji iranista naučnog profila, koji će istraživati i naučno interpretirati kulturnu baštinu Bošnjaka na perzijskom jeziku i time joj dati zasluženno mjesto u sveukupnoj nauci i kulturi naroda Bosne i Hercegovine.

## THE IMPORTANCE OF THE STUDY OF HERITAGE IN THE PERSIAN LANGUAGE IN THE INSTITUTE FOR ORIENTAL STUDIES

### *Summary*

The researchers of the Institute for Oriental Studies have been aware that culture is the foundation of individual and national identity, and in that way we protect the centuries-old cultural heritage of Bosnia and Herzegovina in order to be equal among the cultures of the world.

The examples of *Bulbulistan* by Fawzi Mostari from 18<sup>th</sup> century, qasidas and ghazals of Hasan Ziyai (16<sup>th</sup> cent.), Zekeriya Sukkeri (17<sup>th</sup> cent.), Ahmad Talib (17<sup>th</sup> cent.), Mehmed Rešid (17<sup>th</sup> cent.) and Ahmad Khatem (18<sup>th</sup> cent.) and many other Bosniak poets, who were introduced to us owing to the research on their poetry at the Institute for Oriental Studies, show us that Bosniak authors left valuable examples of their creativity in the Persian language. Certain philological works or linguostylistic and literary-theoretical analysis of the verses of Bosniak authors in Persian were published primarily in the journal *Prilozi za orijentalnu filologiju*, and other journals of academic or popular profile.

Thus, the perspectives of BH Oriental studies, linked to the Iranian studies, lie in education of the Iranists, who will research and scientifically interpret the cultural heritage of Bosniaks in Persian and thus give it the right place in the whole science and culture of peoples of Bosnia and Herzegovina.

*Key words:* studies, heritage, Persian language, cultural history, Bosnia and Herzegovina.